

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

БУРЯД ХЭЛЭ БА УРАН ЗОХЁОЛ ЗААЛГЫН
ТЕОРЕТИЧЕСКЭ ҮНДЭНЭ ҺУУРИ

Научна статья
УДК 372.8:81.512.31
DOI 10.18101/3033-1310-2024-1-3-9

Ц. ГАЛАНОВАЙ «САРАН ХҮХЫ» ГЭЖЭ ТУУЖЫН ГЕРОЙНУУДЫЕ ҺУРГУУЛИДА ҮЗЭЛГЭ

© Бадмаева Ольга Бальжинимаевна

хурган хүмүүжүүлгын ухаанай дэд-эрдэмтэн, доцент,
буриад хэлэ сахин хүгжөөхэ түбэй ахалагша методист,
Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ Буриадай гүрэнэй ехэ хургуули
Росси улас, 670000, Улаан-Үдэ хото, Смолиной гудамжа, 24-дэхи «а» байшан
badm58@mail.ru

Аннотаци. *Зорилго.* Зохёолой үйлэдэгшэ нюурнуудай дүрэнүүд дээрэ яжа хургуулида хүдэлхэб гэнэн асуудалда тус статья соо харюу үгтэнэ. *Үндэһэлхэ материал.* Буриадай элитэ уран зохиолшо Цэрэн Раднаевич Галановай «Саран хүхы» туужа. *Методүүд.* Теоретическэ (анализ), зэргэсүүлгын анализ. *Дүнгүүд.* Уран зохиолой хэшээлнүүдтэ багшын дүрэнүүдээр анализ гуримтайгаар үнгэргэхэ гээшэ шухала юм. Багшын тааруу зохид онол аргуудые хэрэглэжэ, «Саран хүхы» гэнэн зохиолой дүрэнүүд дээрэ хүдэлхэдэ, хурагшад текстын удха дээрэ зүбөөр хүдэлжэ хурана, ажабайдалай үнэн зүбые ойлгожо абана, дүрэнүүдхээ бодото жэшээ абажа, сэгнэлтэ үгэжэ хурана, буриад уран зохиол уншаха, шудалха эрмэлзэлтэй болоно.

Гол шухала үгэнүүд: буриад уран зохиол, зохиолой үйлэдэгшэ нюурнууд, дүрэ, уран найханай текст, анализ, аргууд, хараа бодол.

Для цитирования

Бадмаева О. Б. Ц. Галановай «Саран хүхы» шэжэ туужын геройнуудые хургуулида үзэлгэ // Буриад хэлэн болон уран зохиол хургуулида. 2024. Дугаар 1. Н. 3–9.

Оролто. Цырен Раднаевич Галановай «Саран хүхы» гэнэн туужа хургуулида шудалан үзэхэдөө, зохиолой жанр соохи габьяагай сэдэб, үндэһэтэнэй эхэ оронойнгоо түлөө гаргаһан шунал хурагшадаар зүбшэн хэлсэхэһээ гадуур зохиолой гол нюурнууд дээрэ тогтохо шухала.

Юундэб гэхэдэ, уран зохиолой гол нюурай дүрөөр хүниие, тэрэнэй абари зан, хэһэн хэрэг, онсо өөрын шэнжэ, маяг түхэл, хараа бодол, зохиолой бэшэ нюурнуудтай байгуулһан харилсаан уран зохиолшын хараа бодолыень тайлбарилна.

Гол хуби. «Саран хүхы» туужын геройнууд ажабайдалай олон хабагшаар холбогдонхой. Тэдэнэй хоорондохой харилсаануудынь, инаг дуран хүндэ хүшэр бэрхэшээлнүүдые дабана.

Зохёолой гол нюурнуудай нэгэн, ойн харуулшан Гомбо-Доржо үбгэнэй дүрье автор эли тодоор харуулна. Энэ нюуртай хурагшадые танилсуулхадаа, тэрэнэй портрет дээрэ тогтонобди: «Газарай хүрьхэн шэнги шэгтэй, набтархан бээтэй, сула мори унаһанһаа, хада уулаар ябагаар махаһанһаа маяшаг хүлтэй болоһон, томо малагар халзан толгойтой үбгэн...» [1]. Мүн лэ ёһотой арадай дундаһаа гараһан юрын хүн гэжэ хурагшадта ойлгуулха шухала. Тиимэһээ нэрэ обогыньшые, ажабайдалай дүршэл шадабариньшые, мэргэн ухаан бодолыньшые, аяг зангыньшые — хуу арадаһаа үндэһэтэй гэжэ автор тэмдэглэнэ.

Ц. Галановай «Саран хүхы» туужа дээрэ хүдэлхэдөө, зохёолой үйлэдэгшэ нюурнуудай үгэ хэлэлгын характеристикэ дээрэ хүдэлхэ, авторай хараа бодол элирүүлжэ хургаха, текст уран һайханаар уншуулха, комментированна уншалга үнгэргэхэдэ таараха.

«Минии отогтон бултадаа эрэ эмэгүй ангуушад байһан юм», [1] — гэжэ Гомбо-Доржо үбгэн Викторгэ хөөрэнэ. Тиимэ ушарһаа найма наһатайдаа түрүүшынгээ гүрөөһэ алаһан байгаа. Энээнһээ хойшо Гомбо-Доржо ойн харуулшанаар хүдэлөө, ан амитадые, байгаалин баялиг хамгаалха хэрэгтэ бээ зорюулаа.

Ц. Галанов үбгэжөөлые оршон тойрон байгаалитаяа, түрэл дайдатаа тон нягта холбоотой гэжэ зураглана. «Тэрэшни ой соогоо элдэб олон янзын юумэнүүдые харадаг, мэдэдэг, олодог, мүрөөрнь, абягаарнь, аяг ашануудаарнь танидаг ха юм» [1] гэжэ Долгорой хэлэһэн үгэнүүд дээрэ тогтожо, үбгэнэй буряад арадынгаа ажабайдалай сэсэн мэргэн хургуули гаранхай байһыень харуулха шухала. Долгор шархаташанхай Викторгэ иигэжэ хэлэнэ: «Минии үбгэн баабай хамаг юумые хуу мэдэдэг, тэрэнэй үгыень эбдэһэн хүндэ һайн байгаа гэжэ үгы юм!» [1].

Буряад зон байгаалингаа баялигта тон наринаар хандажа, элдэб янзын ургамалнуудые, амитадай арһа шүрбэһэ г. м. зүйлнүүдые эмшэлэлгэдээ үргэнөөр хэрэглэдэг байгаа. Үбгэн байгаалин үршөөһэн хэшэг сэсэнээр ажабайдалдаа нэбтэрүүлхые оролдоно. Жэшээлхэдэ, Викторэй хуураһан хуухыень баабгайн няалтаар бүрилдүүлнэ, хабаргын шэнхэгэйн үзүүр харья гээшые хатаагаад байхада, хэрэгтэй эм болодог гэжэ мэдэнэ. Мүн эндэ уран зохёолшо байгаалин хэшэг ганса буряад зон хэрэглэдэг бэшэ, харин ондоо арадууд мэдэхэ байна гэжэ тодорхойлно. Виктор шарха дээрээ элдэб набшаһануудые табижа, булшангаа тойруулан, хүлөө орёжо уяна.

Гомбо-Доржо үбгэнэй дүрөөр уран зохёолшо буряад хүнэй гадаада түхэлые, дотоодо байдалые, зан абариинь яһала тодоор харуулжа шадаа. Үбгэн Долгор тухайгаа һанаагаа зобожо ябаашые һаа, Викторгэ энээн тухай нэгэшые үгэ алдаагүй, хатуу шэрүүн зандаа байна. Буряад хүн гээшэш дүү хүнтээ уулзахадаа баярладаг, гарахадаа хүйтэн байдаг юм гэжэ Ц. Галанов үбгэжөөлые бээ баринги, үсөөн үгэтэй, даруу, уужам сэдхэлтэйгээр зураглана.

Уран зохёолшо буряад зоной хүндэмүүшэ ёһо, хүлэсэтэй зан, түбшэн аяг (танигдаагүй зоноо нэрэ алдарынь абаһаар хурадаггүй, энэ тэрэ юумээр дэмы һонирходоггүй), сэдхэлэй болбосорол уран үгөөрөө жэншэдгүй дамжуулжа шадаһан байна.

Туужа соо үйлэдэгшэ нюурнуудай эрхилдэг ажал, сэдхэлэй байдал ойлгохын тула уг гарбал, гэр бүлын харилсаан дээрэ тогтохо хэрэгтэй. Энэ үбгэн уг

гарбалайнгаа, хуушанайнгаа заншал табяагүй, архи тамхин гэхэдэ түрэлхид зондоо хандасань ехэ хатуу байна.

Арадай ёһо гурим нэгэ үдэр зохёогдоһон юумэн бэшэ, харин хүнэй ажамидаралтай, ажабайдалтайнь, газар нютагтайнь, шажан шүтэлгэтэйнь нягта холбоотой байдаг. Энээнэй ашаар буряад арад үеһөө үедэ хүүгэдээ зүб хүмүүжүүлэн болбосоруулжа, хүн шанарынь бэелүүлдэг дээрэһээ хайхан боди сэдхэлтэй, үнэн сэхэ, ажалша бэрхэ, хуули заршам хайн сахидаг, аха захаа хүндэлдэг, хани барисаа бэхижүүлдэг, муу ябадал үзэн ядадаг байгаа гэжэ прозаик Гомбо-Доржын дүрөөр харуулаа.

Зөөдэл байдалтай буряад зондо, талын малшадта, ойн ангуушадта байгаали хадаа ажабайдалайнь шухала үндэһэн байһан ха юм. Тиимэһээ манай буряад зоной ажабайдалай уг унги эхэ байгаалиһаа эхитэй. Байгаалияа аршалжа яббалнай, манай ханаа сэдхэлнайшые, ажабайдалнайшые арюун сэбэр байха. Ц. Галанов эдэ бодолнуудаа үбгэжөөлэй дүрөөр уншагшадтаа дамжуулжа шадаа.

Буряад басагадай, эхэнэрнүүдэй хайхан дүрэнүүдыг бүтээжэ, тэдэнэй нангин дурыг, сэхэ сэбэр ябадалыг дуулан магтадагаараа Ц. Галанов буряад уран зохёолшод сооһоо тусгаар илгардаг гэжэ үнинэй мэдээжэ.

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор С. Ж. Балдановой хэлэһээр, «Цырен Галанов... буряад литературадамнай дабташагүй, аргагүй һонирхолтой, алишые талаһаань абажа харахада, «агуу гоохонууд», «саран хүхынүүд» шэнги буряад эхэнэрнүүдэй образуудыг байгуулаа гээш» [2].

«Саран хүхы» туужын гол нюурнуудай нэгэн болохо Долгорой дүрыг тайлбарилхадаа, тэрэнэй байгаалида гамтайгаар, эзэн ёһоор хандажа, баялигыень гамтайгаар ашаглахын түлөө хэһэн ажал, оролдолго, тэмсэл харуулһан ушаралнууд дээрэ тогтожо, Долгор басаганай хайхан сэдхэл, ами бээ хайрлангүй хүниег абарха байһан зоригыень, инаг дурыень харуулха болоно.

Зохёолшон үйлэдэгшэ нюурайнгаа доторой байдал гүнзэгыгөөр шэнжэлэн, уншагшадта дүтэ болгоно. Эрхүүгэй эмшэнэй дээдэ хургуулийн оюутан Долгор эхэ эсэгынгээ хотодо һуудагыгье хаань, балшар наһанһаа үбгэн абындаа ойн баялиг соо өөдөө болоһон, оршон тойронхи байгаалидаа ехэ анхаралтайгаар, гамнан хандажа ябаһан басагантай бидэ зохёол соо танилсанабди.

Зохёолой үйлэдэгшэ нюурыг шэнжэлэн харахадаа, гол нюурыг зохёолой бэшэ нюурнуудтай байгуулһан харилсаанай нэгэдэл соо багша һурагшадыг илгаруулжа хургаха, гол нюурай шэнжыг, абари зангыг онсолон тэмдэглэжэ, ондоо нюурнуудаар зэргэсүүлхэ хүдэлмэри ябуулха болоно.

Эдир залуухан Долгорой дүрэ онсо хайшаагдамаар зураглагдана. «Дүн сагаан шүдэнүүдэ харуулан», «урихан болоһон шарайгаар», «үдхэн хара нидхэнүүдынь зэртылдээд» гэһэн эпитетүүд авторай Долгорто угаа мээхэй, хөөршөөдэг байһыень харуулна. Мүн эндэ авторай басаганда үгэһэн сэгнэлтэ ондоошыг геройнуудай харасатайгаар ниилэнэ. Эдир наһандаа Долгорто оротон Ганькын дурлаһан дураниинь мүнөөшыг унтаршоогүй, сэдхэлыень дулаасуулһан зандаа. Эндэ «...һара шэнги хайхан басагатай юм. Мүнөө үшөө сэбэр болоо» [1] гэжэ Ганькын хэлэһэн үгэнүүд дээрэ тогтобол тааруу байха. «Автор илангаяа Долгорой дотоодо байдалынь харуулхадаа, жэжэ зүйл хэрэглээ. Басаганай шийдэнги зан, гүнзэгыг бодол, хайхан мэдэрэл уран зохёолшо нюдэнэй харасаарнь харуулна: «гал сахилма нюдэтэй», «сэлмэг урин нюдөөр, уйдхартай

нюдөөр, мойһон хара нюдэнүүдээрээ, хара нюдөөрөө ялагас гээд» гэхэн уран аргуудыг автор ехэ зохидоор хэрэглэнэ [3].

Үбгэн абадаа өөдөө болоһон Долгор басаган тэрэнэй хамаг хайн шанарыень дамжуулан абаа гэжэ автор харуулна. Хайхан сэдхэлтэй басаган геологыг абархын тула үнэн зүрхэнһөө оролдожо, хүл дээрэнь гаргана. Хүбшэ тайгын хуули ёһые тэрэ хайн мэдэжэ, этэгээдүүдтэй тэмсэхэдээ зоригтой, хүбэлгэн байна.

Туужа соо Гомбо-Доржо үбгэнһөө гадна Долгор басаган буряад арадайнгаа үльгэр, домог, түүхэ хайн мэдэнэ гэжэ уран зохёолшо онсо тэмдэглэнэ. Долгор ород хүбүүн Виктортэ «Хун шубуун» тухай домог, «Абай Гэсэр» үльгэрһөө хэхэг дуулан байжа хөөрэнэ. Арадуудай үльгэр түүхэ үнэн байдал хоёрыг нэгэдүүлдэгын Виктортэшье гэнтэ ойлгосотой болоно. Буряад уран зохёолой алтан жаса болохо арадай аман зохёол туужын геройнуудтай, ажал дүршэлтэй таһаршагүй холбоотой. Олон зуун жэлнүүд соо хүгжэн халбарһан аман зохёол хэдэн үеын зоной нангин хүсэл, эгээл үнэтэй, сэнтэй ойлгосо, мэдэсэ, ажабайдалай дүршэл, ёһо заншал уран үгын дээжээр зураглажа, үндэр дээрэ үргэхэн байна.

Залуу хүнүүдэй сэдхэл бодолыг, Долгор Виктор хоёрой хоорондо мүнделжэ эхилһэн инаг дуранай мэдэрэлыг Ц. Галанов шадамараар харуулаа. Эдэ хоёрой бурьялма халуун инаг дуран эсэстэ хүрэхэ байна гэхэндэл, «аадар улам бүри хумхайтайгаар түргэдэжэ, сахилгаан сахилна». «Айхабтар бүрхэг, үһөөрхэлэн хүни болобо. Урдахи мундарганууд дээрэ хара бии болоһон шэнги аад, нэгэшье нюурта харуулангүй, баряанда байһандал, эндэ тэндэ эрээн толбо хаяжа, ой модон бүдэхёор хүүнэгтэн хахижа харбайжа хууһан арьяатад, амитад мэтээр үзэгдэбэ... [1]. Авторай оруулһан «абяанай» образ энэ аймшагтай хүнийн байдал үшөө эршэмтэй болгоно: «мянган боошхонуудыг мухарюулһандал», «хуурай дорьбоотойгоор наяржа, эндэ тэндэ тад-няд буудал бууна», «тэнгэри дахин лүжэгэнэжэ, нэшэгэнэжэ, шэхэ дүлирмөөр толгой дээгүүрнь няд гэнэ» [1]. Аюулай болохоёо байһыень гэршэлжэ, хамаг оршон тойрон байгаали эсэргүүсэхэн шэнги байна. Хүнэй хуби заяанда, ажабайдалда, сэдхэл ханаанда байгаалиин зэбсэгтэ хүсэнүүд тон ехэ үүргэ дүүргэдэг гэжэ прозаик гэршэлнэ. Эндэ уран зохёолшо геройнуудай сэдхэлэй байдал байгаалиин үзэгдэлтэй зэргэсүүлэн харуулжа шадаа.

Бэдэрһэн ашагта малтамалаа Викторэй олоходо, басаган үнэн зүрхэнһөө баярлана. Эгээл эдэ хоёрой эрмэлзэлэй, ханалай бээлхэ дүтлөөд байтар буу хүрэхөө... Хара хүсэнүүдтэ эсэргүүсэн бодоһон үбгэн абаяа бэээрээ халхалһан залуухан басаган наһа барана. Тиэхэдээ уран зохёолшо туужаяа «Саран хүхы» гэхэн домогой нэрээр нэрлэһыень хурагшадта ойлгуулха шухала. Зохёол соогоо автор Долгорыг харада байдаг Саран-Хүхытэй зэргэсүүлнэ. «Долгор басагание харада гараад, тэндээ үлэшэхэн Саран-Хүхытэй зэргэсүүлгэ тэрэнэй хуби заяанайнь ондоо юртэмсэдэ хамаатай байһыень гэршэлнэ», — гэжэ Л. В. Бабкинова [4] тэмдэглэнэ.

Орон соогуураа суурхалһан агууехэ түмэр замай барилгын баатарлиг хүнүүдэй нэгэн Виктортэй уран зохёолшо туужынгаа эхин мүннүүдтэ танилсуулна. Геолог мэргэжэлтэй хүбүүндэ малтамал хадаа наһанайнь ажал, хуби заяанинь, нэшэлынь байгаа. Бар хүбшэ соо гансаараа үлөөд, хоморой ашагта малтамал бэдэрхыень Виктор Горбуновыг хэншье баалаагүй. Бэдэрэлгын партиин

түсэбтэшье тиимэ зорилго байгаагүй. Зундаа хамта ажаллаһан нүхэдыньшье гансата тэрэниие хорихон байгаа. Зүгөөр Виктор үлөө... Инаг дурантай ушархаяа, хүн нэрээ алдажа, һэшхэлээ гээһэн арьяатан мэтэ хүнүүдээр дайралдахаяа, бүхы наһаараа бэдэрһэн шулуугаа олохоёо.

Виктор үнэн зүрхэнһөө Долгorto дурлажа, «Саран-Хүхымни» гэжэ илдамаар нэгэтэ бэшэ нэрлэнэ. Дурлаһан хүнэй ханаан сэдхэлыньшье сагаан, сэбэр, арюун гэжэ уран зохёолшо Виктор Горбуновой дүрөөр гэршэлнэ. Һэшхэл, энэрхы дулаан сэдхэл Виктортэ тон хабаатай. Эрхэтэн уялгаяа гүнзэгыгөөр ойлгодог байһаниинь хаана элирнэб гэхэдэ, хуули бусаар агнагшадые мүрдэхэ хэрэгтэ оролсоһониинь болоно. Байгаалида хомхой шунахайгаар, хайра гамгүйгөөр хандагшад урдаһаа эсэргүүсэн бодоходоо, хүбүүн өөрынгөө уялга дүүргэнэ. Бүхы наһаараа бэдэрһэн шулуунайнгаа олдоходо, тэрэ амиа абахаяа болёод, хажуудань дүтэлжэ, гараараа шэншэлэн үзөөд, түмэр алхаар шулуу сохижо, шулуунай нэгэ хэлтэрхэй альган соогоо баряад, дээрэнь һандайлан, үни удаан абяагүй һуушана, зосоонь ямаршье баяр, һүхиржэ хуугайлжа байгаад, гүйхэ харайха хүсэл түрэбэгүй гэжэ автор бэшэнэ. Энэ шулуу олохын түлөө ганса өөрөө бэшэ, эндэ тэрэниие асарһан үбгэжөөл Долгор хоёрой аюулда орохоёо байһыень Виктор ойлгоно, тиимэһээ ханаһан зорилгоёо бэлүүлхэдээ, тэрэ баярланагүй.

Арадуудай хани барисаа, залуушуулай эрмэлзэл, Виктор шэнги үнэн сэхэ хүнүүд байгаалиингаа баялигые гамнажа, арьбадхажа ябана гэжэ автор харуулаа.

Гомбо-Доржо үбгэн, Долгор, Виктор гурбанай хүн шанарые шалгаха гэжэ хуби заяаниинь уулзуулһан шэнги. Эдэ үзэл бодолоороо хурса, ажаябадалайнгаа зорилгые һайса ойлгоһон, ондоо хүнүүдтэ юугээршье туһалхаар бэлэн хүнүүд.

Тиихэдээ һурагшад эдэ дүрэнүүдтэй дүтөөр танилсахадаа, ямаршье хүшэр хүндэ сагай болоо хаа, тэдэнэр юунэйшье урда тунхарихагүй, һэшхэлээ худалдахагүй гэжэ ойлгохо болоно. Эндэ арадайнгаа ёһо заншал, сэсэн мэргэн бодол нангинаар сахидаг үйлэдэгшэ нюурнууд эрэлхэг зүрхэтэй, арюун сэбэр байдаг гэхэн тобшолол хэжэ, ондоо зохёолнуудай гол нюурнуудтэй зэргэсүүлжэ, тэдэнэй һайн һайхан абари зангаар, хэһэн хэрэгүүдээр сэгнэһэн удхатайгаар һурагшад хөөрөө эмхидхэхэдэ болохо.

Үнэн сэхэ зонуудай хажуугаар хүн дүрөө алдажа, һэшхэлээ гээһэн хүнүүд туужа соо зураглагдана. Зургаан дээрмэшэд-ангуушад нэрэшьегүй. Автор ара нэрээрнь нэрлэнэ: Һахалта, Шара, Ганька. Эдэ зон амитадые хайрлахагүйһөө гадна ондоо хүниие, бэе бэеэшье гамнадаггүй.

Шара Володя, Жорж нэгэтэ архи буляалдаад, бэе бэеэ буудан алдана. Һахалта гээшэнь бүдүүн дуутай, бээдээ найдаһан, убайгүй амитан. Хүнтэй хөөрэлдэхэдөө, түрмын дүй дүршэлтэйб гэжэ тэрэ омогорхонгөөр хэлэнэ. Хахадһаа ехэ наһаяа түрмэдэ үнгэргэһэн хадаа хүниие алажархёошье хаа, балай сээрлэхгүй хэбэртэй. Газар нютагаа, дайда дэлхэйнгээ баялигые хомхой сэдхэлээр хюдан үбэршэлһэн дээрмэшэниие байгаали хэһээнэ: туужын эсэстэ Һахалтые Гаани буудажа алана. Хара ханаатай, муу зон энэ дэлхэй дээрэхи баялигые эдлэхэ ёһогүй гэжэ прозаик уншагшадта ойлгуулна. Хорото сэдхэл гансата хүнэй зосоо түрэдэггүй, харин байн байн түрэдэг гэжэ Ц. Галанов Гааниин дүрөөр харуулна. Бага ябахадһаа Гаани аршаанда жэрхи буудажа алаад, тэрэнэ энеэбхилэн, ехэ бараг хүн янзатай дээрэ арбайтар шэдэжэрхинэ. Энэ ааша Гааниин бага наһанһаа хатуу сэдхэлтэй, зэрлиг аашатай байһыень

гэршэлнэ. Автор энэ хүмүүжүүлгын дутагдалдань гэр бүлэ зэмэтэй гэжэ ойлгуулна. Хэрбээ эсэгэн зүб хургаал заажа үгөө хаань, магад, саашадаа Гаани иимэ муухай хэрэгүүдые хэхэшьегүй байгаа аалам. Удаань тэрэ амитадые алажа, хэдэн жэл түрмэдэ хуужа, хахалтатай танилсана, арьятан мэтэ дээрмэшэдээр хамтарна. Эрдэмтэн А. Серебряков Гаани тухай тон зүбөөр иигэжэ хэлэнэ: «Ганька этэгээдүүдэй бүлэгтэ тодхортожол хамжахан хүн... Тэрэнэй сэдхэл хёмороотой, хара сагаан хоёр тэмсэл ото боложо байна. Үнэн сэхэ ябадалаа дахин эхилхэ дураанинь хүрэнэ. Гэбэшье этэгээдүүдхээ халажа шаданагүй»... [5]. Гааниин ажабайдалда сула хайн хайхан юумэн, хара ханаан зүршэлдэнэ. Энэниень уран зохёолшо геройн дотоодо байдалаарнь, гадаада түхэлөөрнь, хэрэг үйлэнүүдээрнь тодоор харуулна. Туужын эсэстэ Гаани бээ тушаажа ондоо харгыда орохо хүсэлэнтэй. Долгорой алуулһанай хүүлдэ тэрэндэ өөрын наһан ямаршые удхагүй болошоһон байба гэжэ автор бэшэнэ. Харин бидэ, уншагшад, саашадаа Гаани зүб харгыда орожо, тэрэнэй ханаа сэдхэлэй зосоохи сэбэр, арюун байг лэ гэжэ найданабди.

Тобшолол. Тобшолон хэлэхэдэ, Ц. Галанов «Саран хүхы» зохёолоороо хайн хайхан сэдхэлтэй, арюун сэбэр зон байгаалие аршалжа шадаха гэжэ гэршэлнэ. Хүн эхэ байгаалитаяа, түрэн дайдатаа, ажаһуужа байһан зоноороо зохио холбоо хэргээн байгуулха ёһотой. Хүнэй оюун ухаан арадай сэсэн хургаал заабариһаа үндэхтэй гэжэ автор тэмдэглэнэ.

«Саран хүхы» туужа үзэхэдөө, зохёолшоной хурса гуурһан дороһоо мүндэлһэн үнэншэмэ хайхан дүрэнүүд хурагшадтай зүрхэ сэдхэл хүдэлгэжэ, ханаан бодолыень хүгжөөхэ бодото жэшээ боложо үгэхэ ёһотой. Мүн хургаалай удхатай асуудалнуудые тобойлгон гаргахатаа, хурагшад ажабайдалда зүбөөр сэгнэлтэ үгэжэ хурана, эстетическэ, нравственна талаһаа хүмүүжэнэ.

Литература

1. Галанов Ц. Саран хүхы. Улаан-Үдэ: Бурядаы номой хэблэл, 1979. Н. 17, 22, 19, 92, 116.
2. Балданов С. Ж. Уран зохёолнуудайнь шэдитэ хүсэн // Буряад үнэн. 2009. Июлиин 16. Н. 16.
3. Бадмаева О. Б. Ц. Галановай «Саран хүхы» гэжэ туужын гол геройнуудай сэдхэлэй онсо шэнжэ // Филологический сборник. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 1998. 330 с. Н. 66.
4. Бабкинова Л. В. Образ Долгор в повести Ц. Галанова «Саран хүхы» («Северомуйская легенда») // Мир фольклора и в контексте истории и культуры монгольских народов: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию проф. Н. О. Шаракшиновой. Иркутск, 2006. С. 39–41.
5. Серебряков А. Минии үсын баатарнууд // Буряад үнэн. 1983. Февралиин 10.
6. Махатов В. Б. Буряад уран зохёол 8–11 класста зааха методико. Улаан-Үдэ, 1995. Н. 3.
7. Найдаков В. Ц. Непроторенными путями. Улан-Удэ: Бурят. кн. изд-во, 1984. 224 с.
8. История бурятской литературы: в 3 томах / ответственный редактор М. И. Тулохонов. Т. 3. Современная бурятская литература (1956–1995). Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 1997. 298 с.

2024 оной мартын 18-да статья редакцида ороо, 2024 оной мартын 26-да зүбшөөл гараа, 2024 оной мартын 29-да хэблэлдэ ороо.

STUDYING THE CHARACTERS OF THE STORY SARAN KHUKHY (CUCKOO)
AT SCHOOL WRITTEN BY TS. GALANOVAY

Olga B. Badmayeva

Renowned Scholar, A/Prof.,
dedicated to the development of the Buryat language,
Experienced Educator, and Methodologist
Dorzhi Banzarov Buryat State University
24a Smolina St., 670000 Ulan-Ude, Russia
badm58@mail.ru

Abstract. The article aims to explore the issue of how the works of elite Buryat writers are perceived by young researchers. The play "Saran Khukhy" by the distinguished Buryat writer Tsyren Radnayeovich Galanov is used as the primary material. Methods used are theoretical (analysis), comparative analysis. Through the systematic analysis by young researchers of the works of elite writers, it was revealed that "Saran Khukhy" serves as a valuable resource for understanding the intricacies of literary texts, facilitating critical thinking, and enriching knowledge through discussions, reflections, and linguistic interpretations.

Keywords: Buryat literature, young researchers, works, literary texts, analysis, methodologies, and academic discourse.

For citation

Badmayeva O. B. Studying the Characters of the Story Saran Khukhy (Cuckoo) at School
Written by Ts. Galanovay // Buryat Language and Literature in School. 2024; 1: 3-9
(In Bur).

*The article was submitted 18.03.2024; approved after review 26.03.2024; accepted
for publication 29.03.2024.*